

A kőszegi Dr. Nagy László Gyógypedagógiai Intézmény kertjének környezeti és társadalmi konfliktusai

*(Environmental and Social Conflicts in the Garden
of Dr. Nagy László Special Education Institution)*

Nagy Gabriella Mária*

Nyugat-magyarországi Egyetem, Erdőmérnöki Kar,
Erdővagyon-gazdálkodási és Vidékfejlesztési Intézet

Kivonat

Az iskolakertekkel számos társadalmi elvárás jelentkezik, míg a települések zöldfelületi rendszerében – kiterjedésük és többnyire értékes növényállományuk miatt – kiemelkedő szerepet játszanak. Így gyakran jelentős használati, akár túl használati jelenségekkel kell megküzdeni a fenntartás során, míg környezetvédelmi oldalról a többnyire legalább helyi szinten védett terület megtartása, az egyes értékes növény egyedek kiemelt akár önálló védelme jelent kiemelt feladatot. Gyakran a használati és az ökológiai funkciók között jelentős ellenérdekeltség feszül, de manapság a legfőbb veszélyeztető tényező mégis a gazdasági érdekek alárendelése a települési zöldfelületi érdekeknek, a beruházói területigény kiszolgálása.

Kulcsszavak: környezeti konfliktus, Kőszeg, iskolakert

Abstract

In connection with school-gardens many kind of expectations occur from the society, first of all they have to serve a proper functional education institute, then to have a valuable flora and finally to play the role of a public garden in the city life. Because of these very different functions many conflicts have had to be resolved for decades or as in this case for centuries. Though the most highlighted problems are usually published in local papers as the protection of old trees or the conflicts of different usage, the most dangerous factor is economic – the need for investment sites.

Keywords: environmental conflicts, Kőszeg, school-garden

1. Bevezetés

A kőszegi Dr. Nagy László Gyógypedagógiai Intézményt 1853-ben alapították katonai alreálnak, a kornak és a speciális funkciónak megfelelően alakították ki épületeit és kertjét is. Az utód-intézmények több mint 150 éves fennállása alatt a változó korok, a fejlődő iskolai nevelés és az adott korszak gazdasági lehetőségei szabták meg a park átalakításának lehetőségeit, irányait, ami ritkaság az oktatási intézmények történetében, hogy mind területi kiterjedése, mind fő szerkezete megmaradt a parknak.

* nagy.gabriella@nyne.hu

2. Anyag és módszer

A kőszegi Dr. Nagy László Gyógypedagógiai Intézmény parkja egy jellemző példája a történeti értékkel, természetvédelmi értékkel, botanikai értékkel és jelenlegi funkcionális értékkel is bíró iskolakertek sokaságának. Jelen cikkben az ilyen kertek mindegyikében felvetődő problémákat mutatom be.

3. Az intézmény parkjában jellemző konfliktusok

Az intézmény megalakulása óta viszonylagos elszigeteltségben élt Kőszegtől, ezen elszigeteltséget kezdeti nevelőintézeti funkciója determinálta. Később a felvételt nyerő növendékek körének változásával az intézmény megítélése is kedvezőbben alakult.

Az első jelentős alkalom arra, hogy kapuit a külvilág felé is megnyissa akkor volt, amikor megépült a nyári fürdő, amelyet a város lakói is szívesen használtak. Ekkor az intézet társadalmi élete is fellendült, elsősorban a parancsnokok személyes hozzáállásának köszönhetően. Az 1874–1918 közötti időszak alatt az intézmény szoros kapcsolatot épített ki a várossal, és a források számos utalást tartalmaznak arra vonatkozóan, hogy országos¹ elismertségre, látogatottságra tett szert.

Az intézet 1919–1945 között országos viszonylatban vezető oktató, nevelő intézménnyé fejlődött. Ezen időszak alatt, oly mértékben vált nyitottá (mint se előtte, se utána soha), hogy kezdeti zártságát teljesen feladva a közélet fontos helyszínévé vált. Ilyen elismertség mellett természetesen parkját is folyamatosan fejlesztették, fenntartása magas színvonalon folyt.

A II. világháború után az intézet kiürítésével és laktanyává való átalakításával, több kárt okoztak kapcsolatában a külvilággal, mint a növényállományban és épületeiben (pedig ez sem elhanyagolható, de pótolható volt). Így a következő 50 évet, ilyen szempontból a konszolidáció időszakának is tekinthetjük, hiszen a mai napig nem fogadta be teljes mértékben a város közvéleménye az intézet új funkcióját, új növendékeit. Egyszermind a park országos híre is elpárolgott; ezzel egy időben, növénytani értékeit feledve, mára botanikus kertként nem is tartják számon.

A gyógypedagógia intézeti évek alatt kétség kívül szert tett az intézmény ismertségre, elismertségre, de ez csak és kizárólag az intézményben elért kiemelkedő nevelő, oktató munkának köszönhető, míg parkjának megítélése iskolakertté alacsonyodott.

Az intézmény, mint az ország legnagyobb gyógypedagógiai intézménye, országosan elismertté vált, számos versenynek, sportvetélkedőnek adott és ad otthont, amely funkció ellátására a park keletkezése óta folyamatosan gondot fordítanak. Természetesen, ahogy változott a sportok köre, úgy változott a parkban épített sportpályák helye, funkciója, mérete. Míg az alreálban főleg gyakorlótereket alakítottak ki, amelyeket később korszerűsítettek és egy-egy játéknak megfelelő pályává alakítottak, addig a gyógypedagógiai intézetben több játszóteret és kevesebb sportpályát építettek.

Napjaikban az intézmény megítélése újrat kezd a nyitás irányába tolni, amit ismét az új, immáron fedett uszoda megépítése jelentősen segített, mivel a városban nincs másik, télen is használható fürdő. Bár az uszodát tanuszodának építették, elsősorban az intézet tanulói számára, a város többi iskolájának diákjai is rendszeresen használják.

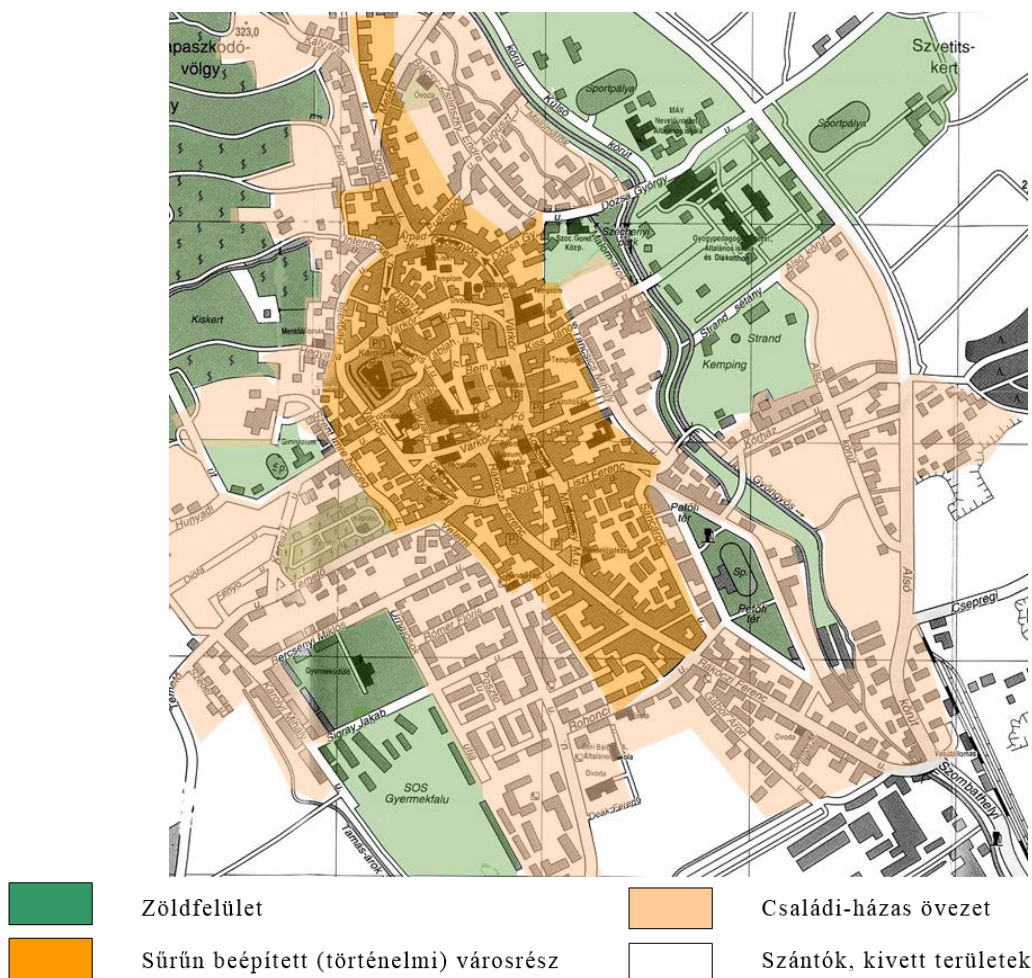
¹ Az alreál parancsnokai, katonai mivoltának köszönhetően, inkább tartották magukat és intézményüket a Habsburg korona alá tartozónak, mint magyarnak, a létesítés helyszínétől meglehetősen független volt ezen intézmények identitása, ahogy a többi Monarchiabeli hadapród iskoláé is. Bár az oktatás nyelve idővel magyar lett, a beiskolázott diákok anyanyelve miatt a horvát is felmerült mint oktatási nyelv.

Zöldfelületi kapcsolatok

Kőszeg a város belső, történeti magját körülvevő lazább szerkezetű városrészben számos zöldfelületi objektumot őrzött meg, amelyek zöldövezetként ékelődnek be a belső, sűrűn beépített, zárt sorú, kicsiny belső kertes negyed (60% fölötti beépítettség) és a kertvárosias, szabadon álló beépítésű, főleg polgári díszkertekkel jellemezhető (40%-os beépítési maximum) városrészbe.

A zöldsávot északról a Csónakázó-tó parkja indítja, majd a Gyöngyös-patak szabályozott medrét követő beépítetlen, változóan épített parkok és természetes, közel természetes állapotban megőrzött szabad területek követik, amelyhez a MÁV Nevelőotthon, Idősek Otthona, Gyógypedagógiai Intézet, a városi strand és a kemping csatlakozik, a város szerkezetébe beékelődött oktatási intézmények zöldfelületei kapcsolják össze a város délnyugati határán húzódó zöldfelületekkel. Ezen oldalon az S.O.S. gyermekfalu, a gimnázium, a katolikus és a használaton kívüli zsidótemető, a Chernel-kert és a Park Szálló kertje a Király-völgy erdőihez kapcsolódnak, amelyek elnyúlnak a Csónakázó-tó körüli parkig, teljessé téve a város körüli zöldgyűrűt.

A zöldgyűrű egyik legjelentősebb tagja az intézet parkja, amely már mérete, különleges növényállománya révén is a város egyik fontos zöldfelületi eleme. A városnak ezen a nagymértékben beépített, de javarészt nem látogatható zöldfelületi elemekben gazdag részén különösen nagy jelentőséggel bír ez a szabadon látogatható park. Mint a térképmellékleten (1. ábra) is látható, a zöldgyűrű ezen városrészben főleg zöldfelületi intézményekben és magántulajdonú kertekben bővelkedik, míg nyilvános, épített parkja ez az egy lehetne.

1. ábra: Kőszeg zöldfelületi rendszer-vázlata

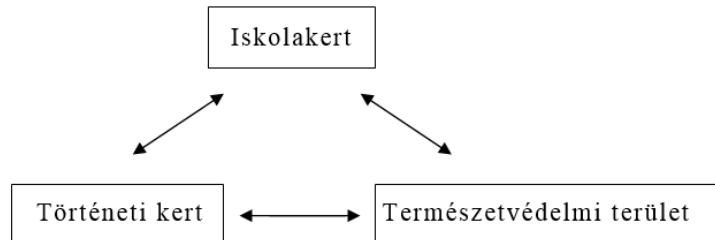
Közvetlen környezeti hatások

A város körül kiépített és fenntartott zöldövezeti rendszer biztosítja a város híresen tiszta levegőjét, az északról a Gyöngyös-patak mentén szabadon beáramló északi szél állandó átszellőzést biztosít.

Az egészséges környezetnek köszönhetően az intézetet is viszonylag kevés szennyezés éri, ezek közül legjelentősebb az intézet körül elterülő szántók porszennyezése, amely a kora tavaszi, hómentes időszakban jellemző. Ez és a 86-os út lég-, por- és zajszennyezése ellen a kerítésen kívül és belül egyaránt védő ültetvény telepítésével védekeznek. A kerítés és a főút közötti mezsgyén természetes ruderalis társulás alakult ki, fő alkotói a parkból származó magról kelt (*Acer platanoides*, *Acer pseudoplatanus*, *Crataegus monogyna*, *Rosa canina*), kitelepült magoncok. A beállt, szinte áthatolhatatlan bozóttá sűrűsödött társulás különleges faunát tart el, számos madárfajnak biztosít háborítatlan fészkelő helyet. A parkon belül, a kerítés mentén változatos cserjekiültetés díszlik.

A belső konfliktusok

Jelentős ellentétek feszülnek a parkkal szembeni funkcionális elvárások, növény állományának megőrzését célzó természetvédelmi követelmények és történeti kert volta között (2. ábra). Iskolakerti feladatait igen magas színvonalon képes betölteni, viszont történeti jellegét megőrizni, növényállományát a természetvédelmi követelményeknek megfelelően kezelni örök konfliktust jelent. Míg a funkcionális elvárások mindig egyértelmű prioritást élveztek, és mindig is ez volt az elsődleges szempont építésében, fejlesztésében egyaránt, addig a másik két szempont kisebb hangsúlyt kapott, jellemzően inkább visszafogó erőként hatott a park fejlődésére, semmint annak irányát szabta volna meg.

2. ábra: A park konfliktus rendszere

Mint minden történeti kert esetében, amely egyúttal természetvédelmi terület is, itt is nehéz megőrizni a park szerkezetét meghatározó tereket, átlátásokat anélkül, hogy jelentősen beavatkoznának a terület ökoszisztémájába, természetes fejlődésébe.

A park fő szerkezetét az eredeti park kiépítésekor meghatározott útrendszer adja a mai napig (3. ábra), míg tájképi jellegű felén számos változást figyelhetünk meg a fennmaradt források alapján. Itt és az immár több mint 150 éves fasorok megőrzése, illetve kivágása között jelentkeznek legélesebben e két követelményrendszer közötti ellentétek, amihez társul mind az intézményben dolgozók, mind a városi lakosság részéről tapasztalható tiltakozás.

3. ábra: A park jelenlegi elrendezése, beépítettsége

Az alsó park gyönyörű, de túl sűrű állományába eddig egyetlen egyszer mert az intézmény vezetése beavatkozni, ekkor is éppen egy egészséges *Pinus nigra* csoportot ítétek balesetveszélyesnek, viszont a lelkes – bár szakmailag megkérdőjelezhető – folyamatos betelepítés hatására az állomány egyre sűrűbb. Az elégtelen és nem kellően megfontolt fenntartásnak köszönhetően az átlátásokat benövi a burjánzó vegetáció, még a park útjai, pihenőterei is eltűnnek, elenyésznek.

A fasorok funkcionálisan tökéletesen ellájtják feladatukat: a díszítő, reprezentatív, a csendes kikapcsolódást célzó rekreációt. Gyenge egészségi állapotuk miatt azonban felmerült a kérdés, vajon egy iskolakertben megengedhető-e, hogy esetlegesen balesetveszélyes fákat történeti és botanikai értékük miatt megtartsanak, vagy a gyermek veszélyeztetésének pusztán a lehetősége elegendő indok ezen fasorok kivágására és újra telepítésére. A vita a mai napig nem eldöntött, még a botanikus szakemberek véleménye között is igen nagy eltérések vannak a fák egészségi állapotára vonatkozóan, természetesen rendelkezésre állnának már megfelelően egzakt módszerek állapotuk feltárására, viszont eme vizsgálatok elvégzésére a közeljövőben nem lesz az intézménynek pénzügyi kerete.

További, a történeti kertek felújításában klasszikus kérdést vet fel, ha a fasorokat le is cserélik – hiszen a már meglévő foghíjak ennek szükségességét előrevetítik –, akkor az egyszeri drasztikus beavatkozás a kedvezőbb megoldás, vagy a folyamatos pótlás. Természetesen mindkét eljárásnak megvan az előnye és hátránya is. Az egyszeri csere lehetővé teszi, hogy idővel ismét teljes pompájában ragyogjon a park, az eredeti terveknek megfelelően egységes fasorok díszítsék, a története során kialakult ideális állapotot lehetne majd egykoron elérni. Addig viszont, lévén a fiatal növények nem alkalmasak tömeg- és térhatárképzésre, a park elveszti az általuk determinált tereket, megváltozik teljes szerkezete. Még ha nem is egyszerre irtják ki az összes fasort, akkor is zavaros átlátások, térkapcsolatok alakulnak ki.

Ezzel szemben a folyamatos újra telepítésnél a terek, térfalak mindvégig fenntarthatók, viszont soha nem alakulhat ki egy egységes, egészséges állomány, mivel a frissen telepí-

tetteket folyamatosan elnyomják a még megőrzött idős példányok. Ez a jelenség figyelhető meg a főfasorban, ahol már számos vadgesztenyefát kényszerültek eltávolítani, és telepítettek helyére csemetét. A fiatal növények gyengén fejlődnek, alakjuk torzul. Mindaddig, míg lombkoronájuk össze nem nő a többivel, amorf alakjuk kellemetlen látványt nyújt (4. ábra). Talán a legkevésbé szerencsés megoldás, amikor hagyják a teljes fasort kipusztulni és csak aztán telepítik újra, a felső park nyugati alléja mentén hajdan szelídesztenye-fasor húzódott, de az állandó halogatás miatt, miszerint mikor és mivel kell újratelepíteni, a visszatelepítést már csak akkor végezték el, amikor a fasorból három fa állt csak, ekkor *Quercus rubra*-t ültettek helyébe. A halogatás következtében évekre megszűnt a játszótér és az architektonikus kertrész közötti lehatárolás. Mára a fasor ismét képes betölteni térfal képző szerepét.

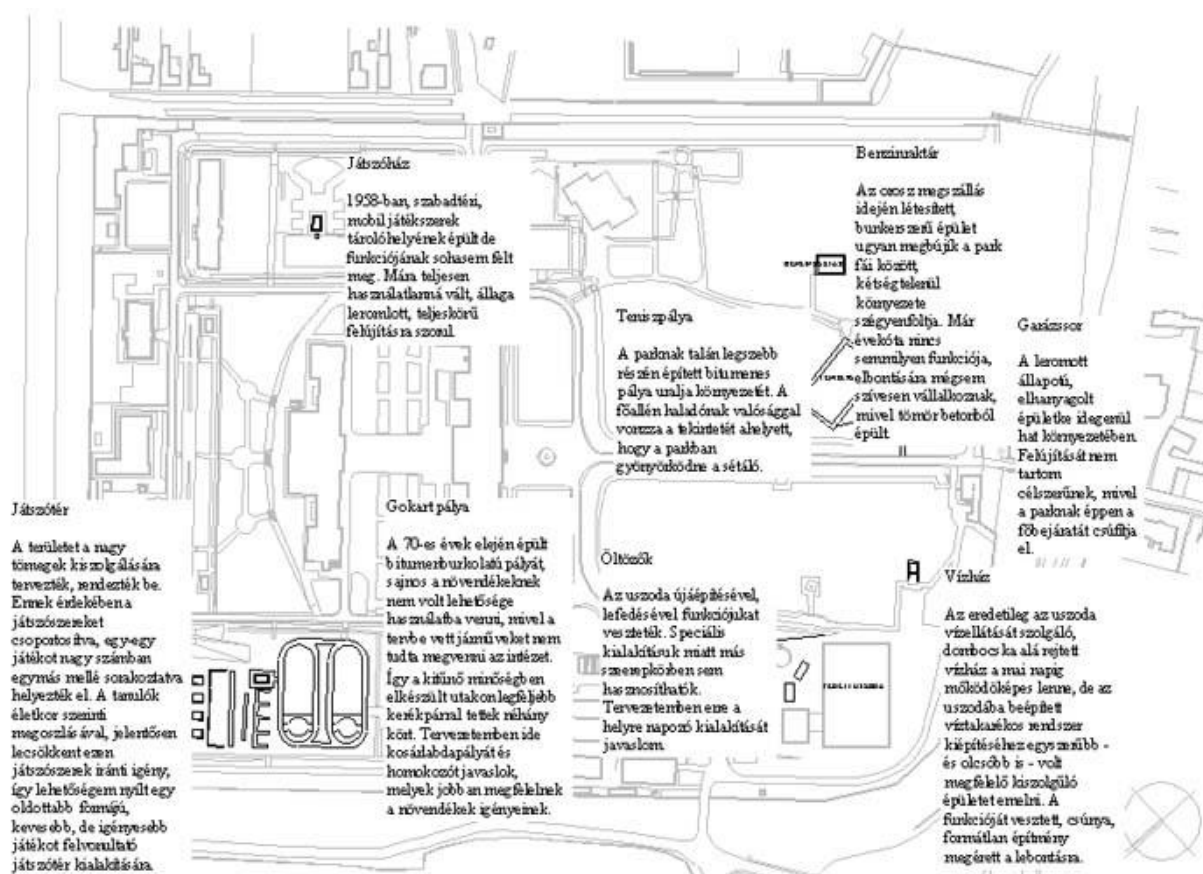
Ezen történetileg fontos elemek megőrzését különösen fontosnak ítélem, hiszen ezek képesek reprezentálni a park múltját, történeti hitelességét.

4. ábra: A park egyik fasora az 1900-as évek eleji virágkorból és a jelenlegi leromlott, foghíj pótlásos állapotában

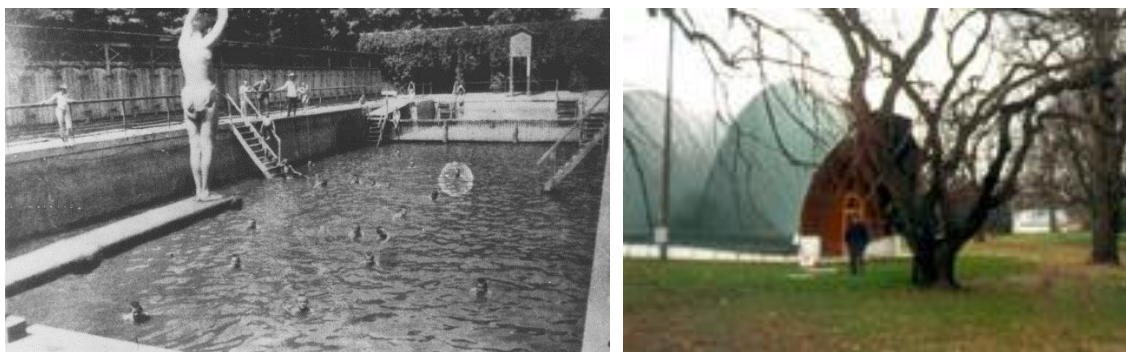
A funkcionális igények növekedésével az elmúlt 150 évben folyamatosan nőtt a park beépítettsége (5. ábra), és mára természetesen a beépítettség eredeti mértékét nem is lehetséges visszaállítani. Különösen, mivel a park éppúgy alapvetően fontos színtere az oktató, nevelő munkának, mint a tantermek, foglalkoztató szobák.

Mára, az utóbbi 20 évben zajló oktatási rendszer-átalakításnak köszönhetően, jelentősen megváltozott a tanulók létszáma, korcsoport szerinti megoszlása, szabadidős tevékenysége, igénye. Az óvodai ellátás megszűnt és jelentősen csökkent a 6–10 évesek létszáma is, míg új korosztályként, a szakiskolai évfolyamok megindításával, 16–20 évesek oktatásával is foglalkozik az intézmény. Ennek megfelelően változtak meg a park funkciójával szembeni igények. Kevesebb és kisebb játszótérre van szükség, a tanulócsoportok csökkenő létszáma miatt kevesebb, igényesebb játszószer elhelyezésére nyílik lehetőség, viszont ismét megnőtt a sportpályák iránti igény, továbbá az intézményben rendszeresen megrendezésre kerülő országos és megyei versenyeknek helyet biztosító stadion jellegű sportpálya, amely megfelelő teret biztosít az immáron évek óta rendszeresen kikerülő paraolimpikonok felkészítésére.

5. ábra: A park jelenlegi beépítettsége és a lehetséges bontandó elemek

Az újonnan épült uszoda (6. ábra) szintén korszerű elvárásoknak felel meg, megépítése szükséges volt, viszont környezetét oly mértékben formálta át, amire már az eredeti állapot visszaállításával nem érdemes válaszolni, hiszen a zárt tömeget alkotó építményhez nem rendelhető egy nyitott, szabad tér köré épített környezet.

6. ábra: Az eredeti nyitott uszoda és a jelenlegi fedett uszodaépület

Hasonlóan bonyolult megítélni az immáron szinte teljesen eltűnt cserjeszint szerepének létjogosultságát, megvalósíthatóságának feltételeit. Egyrésztől mind természetvédelmi, mind történeti szempontból indokolt lenne újra telepítése, funkcionális szempontból is szükséges lenne bizonyos területrészek lehatárolása, ugyanakkor a nevelő szakemberek szerint az intézményi felügyelő munkát sok tekintetben nehezítené egy bonyolult, zárt térrendszer kialakítása. Ugyanakkor a növendékek életkorának változásával, mára ez az igény nem jelent olyan mindennapos problémát, mint a gyógypedagógiai intézet megnyitásakor, amikor még a kisgyermekkorú és középfokban sérült gyermekek ellátásával is foglalkozott az intézmény.

Felhasznált irodalom

- HIDVÉGHY S. (1937): A kőszegi cs. és kir. katonai alreáliskola története, 1856–1918, Kőszeg
- KISS T. (1983): A kőszegi gyógypedagógiai intézet 25 éve (1975–1982), Kőszeg
- RÉGENI M. (1989): A kőszegi Gyógypedagógiai Intézet parkjának flórája, Szakdolgozat, Kecskemét
- NAGY G.M. (1997): A kőszegi gyógypedagógiai intézet flórája 1996–1997, KÉE Növénytan Tsz., 1996–1997.
- NAGY L. (1982): A Kőszegi katonai nevelőintézet története (1853–1945), Doktori értekezés, Kőszeg
- NAGY L. Dr. (1966): Az Országos Gyógypedagógiai Intézet kőszegi parkjának felújítási terve az 1967–76 évre, Szombathely
- RÁBA I. (1992): A kőszegi gyógypedagógiai intézmény 35 éves története. Mécses II. Évf. 3. Szám, Kőszeg.
- RÁSKAY P. – SZABÓ Z. (1995) A kőszegi "Hunyadi Mátyás" katonaiskola története, 1856–1918–1945, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum.

[1] A kőszegi katonai reáliskola **Házirendje** I.–II. kötet, Kőszeg, 1927 – 1945. Kézirat